

Nurculuk Felsefesi

Hüner Şencan

Dünyada çok sayıda *nurlu insan* var. Örneğin, Hz. İsa “Dünyanın Nûru” olarak tanımlanmış. Fakat nurcuların asıl babası 1170-1210 yılları arasında yaşamış olan İranlı filozof Şehâbetin Sühreverdi... Kendi zamanında insanlar onu “Nur Şeyhi” olarak ünlemişler. İslâm toplumlarında nurculuğun kaynağı Sühreverdi olarak görülse de bu felsefi akımın kökü, tarih öncesi zamanlara kadar uzanıyor.

Yalancı Dâiaziz’in,¹ tüm yazıları “İlâhî ışık” temasıyla doluymuş. Veya “İlâhî ışık pırıltıları”... Işık lem’aları... Arapçada geçen “rey” sözcüğü “görüş” demek ama aynı zamanda Tanrı’dan gelen “ışık” anlamına geliyor. Soyut “rey” sözcüğü ile İngilizcede görselleştirilen “ray” sözcüğü anlamdaş... Merkezden gelen “ışık çizgileri” veya merkezden gelen “fikir ve düşünceler” manasında...

Yalancı Dâiaziz’e göre Hristiyan teolojisinde Tanrı’nın kendisinden mebni “ilk hediyesi” veya onun “ilk ışığı” insan... Nur’dan söz ediyorsak Tanrı’nın işareti olan insanı konuşuyoruz demektir. Dâiaziz, Tur Dağı’nda iken Tanrı’nın yüzünü Musa’dan sakladığını, tüm parlaklığını dünyaya göstermek istemediğini düşünüyormuş. Tanrı, sonsuz sayıdaki ışık kıvılcımından sadece bir ışık çizgisi ile ona görünmüş. Tekil nur çizgisi o kadar etkiliymiş ki Musa’nın yüzü güçlü bir radyoaktif ışınla kaplanmış. Diğer insanların bu ışımadan rahatsız olmamaları için Musa insanların arasına karıştığı zaman yüzünü peçe ile örtüyor, peçe arkasından konuşuyormuş. Dâiaziz’e göre görünür, görünmez tüm mevcudât Tanrı’nın ilk hediyesi o ışıkla var olmuştur, varlığını o ışığa borçludur. Şu taş veya bu odun parçası...² Canlılar âlemi veya yıldızlar... Hepsi “ilk hediye” olan ışığın veya nûrun sonucu... Altın, gümüş gibi metallerin parlaklığı veya Güneş ışığı “İlk Işığın” yansımasından başka bir şey değil.

İstanbul’da Ayasofya’yı yapan mîmâr cennetin ışığını mâbedin içine getirmeyi düşlemiş. Yerden 60 metre yüksekliğinde 40 pencereden süzülen ışık duvarlardaki fresklere vurduğunda rengarenk ışık huzmesi ortaya çıkarmış ki, insanlar o ortamda kendi içlerindeki Tanrı’sal ışığın uyandığını hissederlermiş. Mâbedin koridorları ve apsisi gölgede kalırken sahnına vuran ışıklar insanların coşku içine girmelerine neden olurmuş. Büyük kiliseler, mâbet ve camilerde Tanrı’sal ışığı hatırlatacak aydınlatma konusu hep gündemde kalmış. Dışardaki ışık deryasının süzülerek renkli ışık demeti halinde içeri girmesinin nasıl sağlanacağı... Vitray sorunsalı...

Gece vakti, yağmurlu bir gün ve hava zifiri karanlık... Hangi nedenle bilmiyorum, kalktım pencereden dışarıya bakıyorum. Karşımda Vodina Dağı ve tam tepesinde Makedonların dikmiş oldukları 70 metre yüksekliğinde büyük bir haç var. Kanıksadığım bu görüntüye boş gözlerle öylesine bakarken birden uyandım. Gözlerimi ovuşturarak daha dikkatli bakmaya, durumu anlamaya çalışıyorum. Haçın üzerine bir kuyruklu yıldız mı düşüyordu,

yoksa haçtan bir şûâ gökyüzüne doğru yükselip bulutların arasında bir melek gibi dağılıp kayboluyor muydu. Acaba mucize mi görüyorum diye düşündüm, bu bir kerâmet miydi... Anlayamadım. “Işık oyunu olabilir” diye düşündüm, ama emin değildim. Nedeni bu denli devasa, iyi düşünülmüş ışık/nur görselini ilk defa görüyor olmamdı. Amerika’da, göğü ok gibi delen güçlü ışık topları görmüştüm ama bu farklıydı. Işık tek doğrultuda akıyor, engin bir meleğin kanatlarını çırparak yükselmesine benzer şekilde, ışık haleleri yayarak bulutların arasında kayboluyordu. Sonraki bir çok gece bu manzarayı dakikalarca seyretmeye devam ettim. Şehir halkı bir anlamda haçtan çıkan bu nûra bağlanmaya çalışılıyor gibiydi. Haça ama aslında Tanrı’ya... Veya Haç’tan neşet eden yoğun ışık huzmesi ile temsilen edilen Tanrı’ya...

Işık hem Tanrı'dan gelen hediye olarak ruhu temsil ediyordu, hem de Tanrı'nın ta kendisini...

Nurculuk patikaları çeşit çeşit... Dervişler ve filozoflar tarih boyunca insanları kendi nurculuk patikalarına çekmeye, kendi nurculuk yollarını izlemeye davet etmişler.

Sûfinin nurculuk patikası "iç aydınlanmayla" ilgili... Nurcu, "iç aydınlanmasını" gerçekleştirmeye çalışan kişi demek. Günahlardan uzaklaşan, derin düşüncelere dalan, yaratılışını ve yaratanını düşünerek sonunda Nûr'a ulaşan, yüzü ve gönlü radyoaktif ışın parlaklığıyla dolan kişi... Nurcu olmaya karar veren kişi bu yolculuğa tek başına çıkamaz. "Ben nurcu olmaya karar verdim, derin düşüncelere dalayım, Allah'ı idrâk edeyim ve idrâk ettim... Eh, artık nurcu sayılıyorum." Böyle bir şey yok. Kişi kendi başına nurcu olamaz. Elinden tutan bir şeyhi olması gerekir. Elinden tutup onu yedi kat Semavatın derinliklerine ulaştırırken her birinde dinlendirip eğiten, bir takım acı ve hazları tattıran, yüce nurânî halleri yaşatan...

İslâm dünyasında nurcuların pîri Şehabettin Sühreverdi... O bir aydınlanma, ışık veya nur felsefecisi. Söz konusu "ışık" elektrik, Ay veya Güneş ışığıyla ilgili değil... Ruhânî ışık... Mânevî veya Tanrısal...

Sühreverdi eğitimini İran topraklarındaki Marakeş ve İsfahan'da görmüş, daha sonra Anadolu'ya gitmiş. Diyarbakır ve Mardin şehirlerinde bulunmuş, oradan Halep'e geçmiş. Halep'te vâli Selâhaddin Eyyubî'nin oğlu Mâlik Zâhir ve yönetici sınıfla yakın ilişkiler kurmuş, onların arkadaşı olmuş.

Gençliğinde iken gördüğü bir rüyada Aristo'yla felsefe konularını tartışmış. Bu rüyadan ilham alarak İbni Sînâ'nın felsefesini ret etmiş. Daha sonra Hermetizm dogmacılığına, Eflatun, Aristo ve tasavvuf gizemciliğine geri dönerek burada kendine özgü "nurlanma" veya "aydınlanma" felsefesini oluşturmuş.

İran'da Zincan ile Bicar arasında Kürt yerleşimi olan *Zühre-Verdi* köyünde doğduğu belirtiliyor. Kürt asıllı bir sûfi veya filozof... Kaynaklarda 1170³ tarihine işaret edilse de kesin doğum tarihi belli değil. Selâhaddin Eyyubî'nin emriyle⁴ 38 yaşındayken 1208 yılında Halep'te öldürülmüş. Nasıl öldüğü bilinmiyor. Bazılarına göre aç bırakılarak... Bu yüzden kaynaklarda *Sühreverdi'yi Maktul* diye anılıyor.

Nurlanma sözcüğünü Sühreverdi'den önce İbni Sînâ kullanmış. Sühreverdi'ye göre onun yaptığı iş, iş değil... Çünkü İbni Sînâ akli kullanarak mantıksal tezlerle *nurlanmayı* araştırmaya çalışıyormuş. Bu uğraşı, yağ kandili ile güneşi aramak gibi bir şey... Kaynaklara göre, İbni Sînâ'nın eksik olduğu yön Zerdüş'tün derûni bilgisine sahip olmaması... Mecûsîliği tanımış olsaydı mutlaka farklı düşünür, Sühreverdi'ye daha yakın bir konumda olurdu...

Sühreverdi'ye göre, felsefe milattan önce 600 yılında "Tales" ile başlamaz. Nur felsefe ve düşüncesinin babası *Hermes* veya *İdris Peygamberdir*. Öyle olunca felsefenin tarihini milattan önce 3000'li yıllara kadar götürmemiz gerekir. Ona göre Hermes'in görüşleri Hint, İran ve Grek filozoflarına yansımıştır. Fakat eski Yunanda bu düşünce Aristo ile sona erer. O, "aydınlanmayı" veya "nurculuğu" rasyonel bir söylem içinde ele almıştır. Buna karşın, "nurculuk felsefesi" Zünnûn ve İran düşüncesinde orijinal haliyle yaşamaya devam eder.

Sühreverdi İslâmî düşüncüyü Eflatuncu, Yeni-Eflatuncu ve Fars felsefesiyle bir araya getirerek mecz eden üretken bir kişi... Aristo öncesi Grek felsefesinin canlandırıcısı. Pisagoryen, Eflatuncu ve Yeni Eflatuncu görüşlerle büyülenmiş veya aydınlanmış bir kişi.. İslâm toplumlarındaki "nurlanma veya aydınlanma felsefesi"; İslâm dini, Hermes⁵, Zerdüş, Eflatun ve Yeni Eflatuncuların görüş ve düşüncelerinden zaman içinde eklektik yaklaşımla seçmeler yapılarak ortaya çıkarılmış bir düşünce... Sühreverdi, Hermes'i Kuran'daki İdris Peygamber olarak görüyor.

Hermes, aynı zamanda Tevrat'taki Hanok veya İncil'deki Enoch...⁶

Seyyit Hüseyin Nasr, “felsefe temelli mâneviyatçılık” adını verdiği bir kavram üzerinde duruyor ve Sühreverdiyi öyle görmek istiyor. Sühreverdi Müslüman bir insan, tasavvuf ehli... Fakat eski zaman topluluklarının geliştirdiği felsefî yaklaşımların etkisinde kalmış. Eski zaman nurculuğunu İslâmi nurculukla buluşturup kendine göre bir sentezleme yapıyor. Onun teosofisi, tasavvufi yaklaşımı Allah’ın Hakikat bilgisinin vecd halinde kişiye gelen ilhamla, vahiyle elde edilebileceği... Aydınlanma veya nurlanma, vecd halinde Allah’ın Gerçeklik bilgisine ulaşmak demek... Nurlanma denen olgu Allah’ı görme şeklinde de olabilir veya Allah’ın Gerçekliğine ilişkin ışınlama dolma şeklinde de...

Sühreverdi’nin getirdiği felsefi akıma *ışrâk* adı veriliyor. *İşrâk* nedir?

İşrâk, keşfetmedir... Kişinin ruhsal aleminin nûra gark olması... Aydınlanma ve gözün radyant ışıyla dolması... Her şeyin ayan-beyan hale gelmesi... Ve sonuçta, içi Nur’la dolan kişinin “ışıklar saçan” radyant biri olması...

Sühreverdi’nin *Hikmet el-İşrâk* isimli bir kitabı var... *Nurlanmanın Hikmeti* anlamına geliyor. Bir diğer eseri *Heyâkîl en-Nur*... “Nur Abideleri” demek ama asıl kastettiği, Allah’ın ışığını taşıyan “beden” veya “insan”... Bütün insanlar Nur Heykelleri... Nur Abideleri... Veya sadece vecd halinde iken Allah’ı görebilen, Allah’ın nûru ile nurlanabilen kişiler... Yani, Sûfiler...

Sühreverdi’ye ait nurlanma ekolünün ana tezi, felsefenin asıl kaynağının vahiy ve irfan bilgisi olduğu... Metafizik nitelikteki *vecd halini* aydınlatamayan bir felsefe laf kalabalığından öteye gidemez. Bunun yanında, güçlü bir felsefî eğitim temeline sahip olmayan tasavvufi deneyimlerin ise bozularak kül haline gelme tehlikesi var...⁷

İlâhî felsefe veya tasavvufî yaklaşım İdris Peygamberden bu yana var. Eski Mısırlılar, Grekler ve Persler bu geleneği binlerce yıl öncesine uzanan bir zaman diliminden alarak günümüze kadar taşımışlar. Teosofi kişinin Allah’ın ilhâmı veya vahiy ile aydınlanması, nurlanması demek.

Evrensel hakikat (perennial philosophy) tektir. Dünyadaki bütün dini gelenekler, bütün inançlar tek bir metafizik gerçeğe sahiptir ve o da evrensel İrfan, evrensel Işık bilgisidir. Işık bilgisi, ilk ve tekdir... Dünyadaki tüm inançlar tek olan İlâhî Gerçeklikle ilgilidir.

Nurcular veya aydınlanmacılar zihni eğitmek ve kalbi saflaştırmak suretiyle Hakikatin bilgisine ulaşılacağı, böylece aydınlanmanın gerçekleşeceği görüşündedirler... Onlara göre muteber felsefe veya gerçek tasavvuf budur. Felsefe ile mâneviyat, felsefe ile öbür dünya, felsefe ile fizik ötesi arasında koparılamaz bir bağ vardır. Ve aynı zamanda, felsefe ile Nûri bilginin kurtarıcı gücü arasında...

Allah, ışıkların Işığı’dır. Veya, “Nûrün alâ Nûr...”⁸

Bütün ışıkların, bütün nurların üzerinde olan bir Nur. En büyük Işık, en büyük Aydınlik... Evrensel gerçekliğe ilişkin tüm görünüşler o yüce Işığın sadece dereceleri veya mertebeleri mesabesindedir. Nurcular, Aristo’nun *duyu organları aracılığıyla alınan bilgi ve evren* kuramını (sensualist epistemology – duysal epistemolojiyi) ret ediyorlar... Bilgi, duyu organlarıyla değil, ilham veya vahiyle gelir ki bunun adı da nurlanmadır. Keşf veya aydınlanma... Hakikatin veya Tanrı’nın gerçek bilgisine ulaşma...

Farsça ve Arapça dilinde yazılmış 50’ye yakın eseri olan Sühreverdi nûrun veya ışığın Gerçekliğin bütün seviyelerinde hüküm sürdüğünü ileri sürer. Işık, gayri maddî nitelikte başka ışıklar üretir ki insan ve hayvanların ruhları, melekler bu gruptadır. Hatta “bedenler” gibi özünde parlak olmayan “gri maddeler” dahi nûrun yarattığı ürünlerdir... Sühreverdi’nin metafiziği iki prensibe dayanıyor. Birincisi “yeterli sebebi olma” ilkesi, ikincisi ise Aristo’nun “gerçek sonsuzluğun imkansız” (actual infinity) olduğu ilkesi... *Yeterli sebep* ilkesi her şeyin bir sebebe, nedene veya zemine sahip olması

gerektiği varsayımıyla ilgili... İnsanın, varlıkların ve evrenin bir “sebebi” olması gerekir düşüncesi Nûr’la açıklanıyor.

“Gerçek sonsuzluk” ilkesi, bir başlangıcı ve sonu olduğu düşünülen uzayda hiç bitmeyen “küme-leri” veya “şeyleri” içerir. Teknik olarak “tamamlanmış” görülmekle birlikte, sonsuz sayıda üyeyi içeren bir seri.... Aristo’ya göre böyle bir şey olamaz, çünkü bu görüş kendi içinde çelişiktir. Gerçek sonsuzluğun imkansız olması, nurların üstünde bir Nur’un varlığını kaçınılmaz hale getirir.

Gizli ilimlere göre insan, Teklik Prensibi’nin yansımasından ibarettir. Yani insan, Yukarıdaki’nin aşağısıdır. İnsanın içindeki öz, *İlk Kıvılcımın* eseridir. Veya İlk Üfleme’nin... Bütün görünümünün, bütün mevcudâtın arka planında Teklik Prensibi yatar. Canlıların, cansızların, taşların, ağaçların, odunların... Sühreverdi, söz konusu “İlk Kıvılcım” muhteşem bir aydınlığı ifade eden herhangi bir şafak vaktinde olduğu gibi, *kendi Hakikiliği içinde gördüğü* iddiasındadır.⁹ O kıvılcım, Nur’un veya Azîm üş-Şân’ın ışığıdır. Nurlar üstündeki Nur’un.. Bahman’ın...¹⁰

Sühreverdi eklektik bir şekilde oluşturduğu yaklaşımını Işıkların İlmî (İlm el-Envâr) terimiyle açıklıyor ve kendisine göre yeni bir felsefe geliştirmeye çalışıyor. Kapstein’e göre¹¹ bu “nurcu yeni politik bir doktrindir.” Sühreverdi’nin amacı, *nurlu filozof-kralların* izleyecekleri yeni politik bir düzen geliştirmektir. Çünkü ona göre filozof-krallar *Ferrâhî İzâdî* denen ilâhî bir Nûr’a sahiptiler. İran mitolojisindeki Keyhüsrev’in etrafının ilâhî bir ışıkla, ilâhî bir nurla sarılı veya çevrili olmasına kinaye bir yaklaşımdır bu. ilâhî Nurla korunan, o Nûrun ışığıyla hareket eden kral veya liderler...¹²

Aydınlanmacı felsefe zaman içinde kendisine özgü bir konuşma, anlaşma dili oluşturmuş. Bunu “ötesel dil” olarak isimlendirebiliriz. *Lisan El-İşrâk* deniyor... Nurculuk Dili... Sokaktaki insanların anlamadığı simgesel Nur terimleriyle yüklü olan... Günlük hayatta ve siyasi arenada ilgili kişilerin kendi aralarında kullanıp anlam yükledikleri şifreli dil... Kapstein’e göre, bu dilden daha sonra onunla ilgili çok sayıda terim üretilmiş: Nûriyye, istinârâ, zuhûr, huzûr, şehâdet, şâhit olma, müşâhedât, ibşâr, feyiz, feyyâz... Alınan Işığın yoğunluğuna veya ışığın nüfuz etme derecesine göre anlamı değişebilen terimler...

Yazılanlara bakılırsa Sühreverdi’nin Nur Felsefesi Hristiyan Avrupa dünyasına geçmemiş ama Yahudi felsefesini etkilemiş. İsaac Luria ve Safed Kabalistlerinin eserlerinde etkileri olmuş.

Sühreverdi’nin bayraklaştırdığı Nûr suresindeki “nûrün alâ nûr” ayeti önemli. Onunla eski Mısır, Yunan ve İran felsefeleri arasında ilişkiler kurduğuna göre ayeti bir daha okumamız gerekiyor.

“Gökleri ve yeri aydınlatan Allah’tır. O’nun aydınlatması, içinde kandil bulunan kör pencerede oluşan aydınlık gibi (parlak ve bütün ayrıntıları gösterecek şekilde) olur. Kandil camın içindedir; cam da sanki inciye andıran bir yıldızdır. İçindeki yakıt ise Doğu’ya da Batı’ya da ait olmayan bereketli zeytin ağacındandır. Yağı, ateş dokunmasa bile ışık yayar gibi parlaktır. Işık, ışık üstüne! Allah, aydınlanmayı tercih eden kendi ışığına yöneltir ve insanlara örnekler verir. Allah her şeyi bilir.”

Mütercimler arasında önemli farklılıklar var... “Nûr-üs semavati vel-arz” ifadesini bazı kişiler “Allah, göklerin ve yerin nûrudur” diye çevirirlerken, Mustafa İslâmoğlu “Allah göklerin ve yerin nûru (nun kaynağı) dır” şeklinde ele almış. “Motomot tercüme” ile “anlam dünyasına ait” tercüme farklılığı... Motomot tercüme başka dünyalara kapı aralarken, “anlam dünyasına ait” tercüme kolaylıkla *sahihlikten* kopma olarak yorumlanabilir. Aynı durum “nûrün alâ nûr” ifadesi için de geçerli.

“Nur üzerine nurdur o.”

“Işık üzerine ışıktır.”

“Aydınlık üstüne aydınlıktır.”

“Işık, ışık üstüne”.

Ben şöyle anlıyorum: “Ateş dokunmadan dahi ışık verdiği için, bildiğimiz ışık türünün üzerinde bir ışıktır”. Fakat asıl vurgu, son cümlede: “Allah, insanlar için örnekler verir.”

Öyle anlaşılıyor ki, mecâzî bir anlatımla insanlar kutlu yola davet ediliyor. Hepsi bu... Sözü geçen ayetten Allah’a ait Gerçekliğin nur, ışık veya aydınlanma olduğu çıkarılabilir mi? Zeytin ağacı bir simge... Kandil, sırça fânus, ateş değmeden yanma ve inci gibi parlayan yıldız betimlemelerinin hepsi temsil... Alegorik anlatım...

Kuran’ın doğru yola davette temsil ve tasvir içeren ayetlerini Mecusilerin nûru, Hermes’in, Eflatun’un, Aristo’nun ve Yeni-Eflatuncuların ışıklılığı ile birlikte mikserden geçirerek Kuran ayetlerinin derinine nüfuz edildiği iddiası Sühreverdi Nurculuğunun esasını oluşturuyor... Sühreverdi peygamberlik iddiasında bir kişi değil... Ama öyle şeyler söylüyor ki, Allah’ın veya Peygamberin eksik bıraktığı bir şeyler varmış da onları tamamıyormuş gibi... Nurculuk felsefesinin kaynağı Kuran değil... Asıl kaynak, İdris Peygamber olduğu şüpheli antik Mısır firavunlarının başrahibi Büyük Hermes... Büyük Ermiş... Öyle bir ateş yakmış ki, beş bin yıldan beri kadim nurculuk felsefesi çarpık ve tutarsız söylemlerine rağmen insanların gözlerini boyamaya; üfürük ve esoterik terimlerle onları büyülemeye devam ediyor.

Notlar

¹ Yalancı Dionysus’un [Dâi-aziz]: MS beşinci yüzyıl ortalarında yaşamış, gerçek kişiliğini gizlemiş Hristiyan düşünürü. Orta Doğu’da, muhtemelen Suriye’de yaşamış ve eserlerinde, kendisini Aziz Paul’un izleyicisi olarak tanıtmış filozof. Hristiyan Yeni-Eflatuncu olarak biliniyor.

² Bruce Watson, *Light: A Radiant History from Creation to the Quantum Age*, New York: Bloomsbury Publishing USA

³ Doğumu ve ölümüyle ilgili tarihlerde kesinlik yok.

⁴ Visionary Living, Inc, *The Encyclopedia of Angels*, New York: Rosemary Ellen Guiley, 2nd Edition, 2004: Angels

⁵ Hermes İdris peygamberin yanında Durid ile ilişkilendirilir. Pitagoras’ın öğretmenlerinden birisi Durid Abaris imiş. Pitagoras’ın hermetik mistisizmi ve Perslerdeki Mâci geleneğini başlatan kişi olduğu bildiriliyor. Tasavvufi ve manevi içerikli öğretilerde Hermes ve Pitagoras’ın önemli ölçüde etkisi var.

⁶ İslam ansiklopedisi: İbnü’l-Kiftî, İdris’le ilgili şu görüşleri nakleder: Bazıları onun Mısır’da doğduğunu ve adının Hermesü’l-Herâmise olduğunu söylemektedir. Yunanca’da adı Ermiş olup Arapçaya Hermes olarak geçtiğini söyleyenler de vardır. İbrânîler ona Hanûh demektedir, bu isim Uhnûh olarak Arapçalaştırılmıştır. Allah kitabında onu İdris olarak adlandırmaktadır (Mustafavî, et-Taḥkîk, “drs” md.; İbnü’l-Kiftî, s. 1-2). Bîrûnî, Hermes’e İdris de denildiğini, bazıları- nın Buda’yı Hermes olarak kabul ettiklerini nakleder.

⁷ Visionary Living, Inc., A.g.e.

⁸ Kuran, Nur Suresi, 35’inci ayet.

⁹ Visionary Living, Inc., A.g.e.

¹⁰ Bahman, Zen Avesta’da Tanrı anlamında. Bahman, Ay ve Gavs konusunda bakınız. F. Max Muller, The Zend Avesta.

¹¹ Matthew Kapstein, *Radiance and Religious Experience*, Chicago: The University of Chicago Press, 2004.

¹² Ag.e.